پژوهشنامهٔ قرآن و حدیث

شمارهٔ ۳۹، پاییز و زمستان ۱۴۰۵
صص ۵۵-۷۶ (مقاله پژوهشی)

Pazhouhesh Name-ye Quran Va Hadith

No. 39, Autumn & Winter 2026/2027

واکاوی سندی و دلالی حدیث سفینه از دیدگاه امامیه و زیدیه

سیدمحمد عفتی[۱]، مجتبی مرادی مکی[۲]

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۵/۰۳/۱۱ـ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۵/۰۳/۲۷)

چکیده

حدیث سفینه از مشهورترین روایات نبوی در تبیین منزلت اهل‌بیت (ع) است که با مضمون «اهل‌بیت من مانند کشتی نوح‌اند؛ هر کس بر آن سوار شود نجات می‌یابد و هر کس از آن بازماند، غرق می‌شود» در منابع حدیثی گزارش شده است. پژوهش حاضر با هدف واکاوی سندی و دلالی حدیث سفینه از منظر امامیه و زیدیه و با رویکرد تطبیقیِ توصیفی ـ تحلیلی انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که هر دو جریان، بر اصل صدور روایت و محمولِ فضیلت‌آمیز آن درباره اهل‌بیت (ع) اذعان دارند و از این حیث، حدیث سفینه در هر دو مکتب از جایگاه اعتباری برخوردار است. با این حال، تمایز اساسی در چگونگی استنباط دلالی روایت و نسبت آن با مبانی کلامی رخ می‌نماید: امامیه با تکیه بر کثرت طرق نقل و نیز انسجام دلالت حدیث با دیگر نصوص امامت، مفاد سفینه را در مرجعیت دینی و برتری اهل‌بیت (ع) در هدایت امت تفسیر می‌کند. در مقابل، زیدیه ضمن پذیرش مضمون فضیلت، دلالت حدیث را بیشتر در چارچوب افضلیت و وجوب تمسک به اهل‌بیت (ع) سوق می‌دهد و آن را لزوماً به معنای اثبات امامت منصوص و انحصاری برای همه امامان اهل‌بیت تلقی نمی‌کند. از این رو، حدیث سفینه به رغم اشتراک در اعتبار، در عرصه تفسیر و کاربست تحت تأثیر تفاوت مبانی امامت، به قرائت‌های متمایز منتهی می‌گردد.

کلید واژه‌ها: حدیث سفینه، امامیه، زیدیه، اهل بیت، نجات.

۱. دانش پژوه رشته کلام مقارن سطح چهار مدرسه علمیه عالی نواب، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)؛
Mohammadee27@gmail.com

۲. پژوهشگر مدعو پژوهشکده بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام جامعه المصطفی العالمیه نمایندگی خراسان، مشهد، ایران؛
Moradimaki1393@gmail.com

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

۱. بیان مسئله

حدیث «سفینه» از جمله روایات مشهور در منابع حدیثی اسلامی است که در آن، اهل‌بیت پیامبر اکرم (ص) به کشتی نوح تشبیه شده‌اند: «مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَسَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ». این حدیث از دیرباز در میان محدثان، متکلمان و مفسران شیعه و اهل‌سنت مورد توجه بوده و در آثار کلامی نیز نقشی تعیین‌کننده در تبیین جایگاه اهل‌بیت(ع) ایفا کرده است. امامیه و زیدیه هر دو حدیث سفینه را در منابع خود نقل کرده و در نحوه فهم سند و دلالت آن، تفاوت‌های قابل توجهی دارند. امامیه غالباً حدیث سفینه را در کنار سایر احادیثی که دلالت بر فضائل و نصوص امامت می کند، مؤید منزلت ویژه و برتر اهل‌بیت(ع) و نشان‌گر حجیت انحصاری آنان در هدایت امت می‌دانند. در مقابل، زیدیه، دلالت حدیث را در چارچوب مبانی خاص خود تفسیر کرده و آن را لزوماً ناظر به اثبات امامت منصوصِ همه ائمه اهل‌بیت نمی‌دانند؛ البته شایان ذکر است عالمان زیدیه براساس دلالت این حدیث اصل فضیلت و مرجعیت اهل‌بیت(ع) را پذیرفته‌اند بنابراین نمی‌توان کارکرد تقریبی و همگرایانه این حدیث در باب تمدن بزرگ اسلامی و مواجهه با ظالمان و ستمگران را نادیده گرفت.

۲. مقدمه، اهمیت بحث و مفاهیم نظری

اهمیت حدیث سفینه نه تنها به جهت مضمون بلند آن در ترسیم نسبت امت با اهل‌بیت(ع) است، بلکه از آن روست که در مباحث امامت، مرجعیت دینی، حجیت اهل‌بیت و معیار نجات، به عنوان یکی از مستندات مهم مورد استفاده قرار گرفته است. آنچه تحقیق در این عرضه را ضروری‌تر می‌نماید اینست که امامیه و زیدیه هر چند در حوزه سندی با تکیه بر کثرت طرق نقل و شهرت روایت، درباره اعتبار حدیث اتفاق نظر دارند اما در حوزه دلالت حدیث، امامیه این حدیث غالباً در منظومه‌ای از روایات همسو معنا نموده، در

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

کنار سایر احادیثی که دلالت بر فضائل و نصوص امامت می‌کند، مؤید منزلت ویژه و برتر اهل‌بیت(ع) و نشان‌گر حجیت انحصاری آنان در هدایت امت می‌داند اما زیدیه، بیشتر به عنوان شاهدی بر افضلیت و لزوم تمسک به عترت نبوی از این روایت استفاده نموده و آن را لزوماً ناظر به اثبات امامت منصوصِ همه ائمه اهل‌بیت نمی‌داند. پیشینه تحقیق نشان‌گر بررسی جنبه‌های مختلف حدیث سفینه اعم از سند و مدالیل است. شایان ذکر است هر چند پژوهشگران فراوانی در خصوص حدیث سفینه از دیدگاه مذاهب کلامی در ضمن پژوهش‌های خود به حدیث سفینه پرداخته‌اند به عنوان نمونه می‌توان به مقاله «علم، عصمت و افضلیت انبیا از دیدگاه مذاهب کلامی از سیدمحمدقاسم نقوی» و مقاله «افضلیت امام از دیدگاه فرق کلامی اثر علیرضا تربتی نجف‌زاده و مقاله «تحلیل معنی و دلالت‌های حدیث سفینه در اندیشه زیدیه» اثر محمد ساجدی‌نیا و همکاران و مقاله «سیر تاریخی استناد امامیه به حدیث سفینه از قرون ابتدایی تا زمان معاصر» از امیرحسین دهقان انارستانی و محمدحسین سهرابی اشاره کرد اما هیچکدام از آثار مذکور به سند و دلالت حدیث بصورت تطبیقی و تخصصی نپرداخته‌اند. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با رویکردی تحلیلی ـ تطبیقی، حدیث سفینه را از دو منظر سندی و دلالی در دو مکتب امامیه و زیدیه بررسی کند. مسئله اصلی تحقیق آن است که این حدیث از حیث اعتبار روایی و از حیث دلالت چه جایگاهی در این و مذهب دارد و کدام مؤلفه‌های معرفتی موجب افتراق یا اشتراک در تفسیر آن شده است. دستاورد این پژوهش می‌تواند نشان دهد که حدیث سفینه، فراتر از یک گزارش فضیلتی، به مثابه متنی بنیادین در تبیین رابطه امت با اهل‌بیت(ع) و نیز در صورت‌بندی نظریه امامت در دو مکتب امامیه و زیدیه ایفای نقش کرده است.

لازم به ذکر است واژه «سفینه» در لغت به معنای وسیله‌ای است که بر سطح آب، مانند دریاها و رودهای بزرگ، حرکت می‌کند. وجه تسمیه کشتی به «سفینه» آن است که هنگام حرکت، سطح آب را می‌شکافد و به جلو می‌تازد. (عمر احمدمختار، ۱۰۷۵/۲) (عبدالمنعم،

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

۲۷۵/۱)[۱] اصل این واژه «سَفْن» است که به معنای تراشیدن یا زدودن سطح چیزی، مانند پوست یا چوب، به کار می‌رود. (ابن فارس، ۷۹/۳؛ جوهری، ۲۱۶۳/۵)

بسیار روشن است که در این حدیث شریف، اهل‌بیت پیامبر(ص) به کشتی نوح تشبیه شده است و از همین جهت این حدیث به سفینه معروف شده است و مقصود از آن اینست که هرکس همراه اهل‌بیت باشد و از آن‌ها تبعیت کند نجات پیدا می‌کند و هر کس از اوامر آن‌ها سرپیچی کند و منکر یکی از آن‌ها شود هلاک خواهد شد. (حسینی میلانی، ۴۰)

مقصود از امامیه در این مقاله نیز مهم‌ترین شاخه از مذهب شیعه است. امامیه در اصطلاح به گروهی از شیعیان اطلاق می‌شود که معتقد به وجوب امامت و وجود آن در هر زمان با نص آشکار و لزوم عصمت و کمال برای هر امام است و امامت را منحصر در فرزندان حسین بن علی (ع) به صورت تنصیص می‌دانند. (مفید، ۳۸/۲)

اصول اعتقادی شیعیان امامیه پنج چیز است، آن‌ها مانند دیگر مسلمانان توحید، نبوت و معاد را اصول دین خود می‌دانند و افزون بر آن، به دو اصل امامت و عدل اعتقاد دارند که آن‌ها را از اهل‌سنت متمایز می‌سازد. (مطهری، ۹۶/۳)

زیدیه نیز به شاخه‌ای از مذهب تشیع اطلاق می‌شود که به امامت زید بن علی بن الحسین (ع) معتقدند و خود را پیرو او می‌دانند. (نوبختی، ۵۵ و اشعری، ۶۵/۱) شیخ مفید در تعریف زیدیه فرموده است: «زیدیه به امامت علی(ع)، حسن(ع)، حسین(ع) و زید بن علی (ع) قائل هستند و نیز به امامت هر فاطمی که به خود دعوت کند و در ظاهر، عادل و اهل علم و شجاعت باشد و با او بر شمشیر کشیدن برای جهاد بیعت شود.» (مفید، ۳۹/۲)

---

[۱] «السَّفِينَةُ مَعْرُوفَةٌ، وَ تُسَمَّى الْفُلْكَ، سُمِّيَتْ سَفِينَةً لِأَنَّهَا تَسْفِنُ وَجْهَ الْمَاءِ: أَيْ تَقْشِرُهُ، فَهِيَ فَعِيلَةٌ بِمَعْنَى «فَاعِلَةٌ»، وَ قِيلَ: إِنَّمَا سُمِّيَتْ سَفِينَةً لِأَنَّهَا تَسْفِنُ الرَّمْلَ إِذَا قَلَّ الْمَاءُ، وَ قِيلَ: لِأَنَّهَا تَسْفِنُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ: أَيْ تَلْزَقُ بِهَا، وَ الْجَمْعُ: سَفَائِنُ وَ سُفُنٌ وَ سُفِينٌ».

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

اصول اعتقادی زیدیه اولین بار توسط قاسم رسی فرزند ابراهیم طباطبا (۲۴۰ هـ ق) مطرح گردید. وی در مجموع کتب و رسائل خود قائل است «کسی که در دین اسلام این اصول پنج‌گانه را نداند، گمراه و نادان است». (رسی، ۶۴۷/۱) مهم‌ترین اصول اعتقادی زیدیه از نگاه قاسم رسی عبارتند از: توحید، عدل، صدق، وعد و وعید. وی درجایی دیگر اصول دین را تا ۱۸ مورد نام برده است که عبارتند از: توحید، عدل، تصدیق وعد و وعید، نبوت، امامت، ولاء، براء، نماز، زکات، روزه، حج، جهاد، امر به معروف، نهی از منکر، نیکی به پدر و مادر، صله رحم، پسندیدن آن چیزی که برای خود می‌پسندی و نپسندیدن آن‌چه برای خود نمی‌پسندی. (رسی، ۶۵۳/۱)

۳. اعتبار سنجی سند حدیث

حدیث سفینه از دیدگاه فرق شیعه دارای اعتبار ویژه‌ای است و در متون و منابع شیعه به طرق مختلف نقل و بررسی شده است. از دلایل اصلی اعتبار این حدیث، همخوانی آن با مبانی اعتقادی شیعه درباره امامت و ولایت که همان تأکید بر پیروی از اهل‌بیت(ع) است، می‌باشد. شیوه‌های متعدد نقل این حدیث در منابع متعدد نشان‌دهنده گستردگی و شناخته شده بودن آن در جوامع اسلامی است. همچنین محققان حدیث شیعه روایت‌های مربوط به حدیث سفینه را قابل اعتماد و مبتنی بر نقل از راویان معتبر دانسته‌اند.

حدیث سفینه دارای سندی بسیار قوی می باشد. برخی پژوهش‌گران، روایت حدیث را با پنجاه طریق نشان داده‌اند. (رضایی، پژوهشی در حدیث سفینه، فصلنامه علمی پژوهشی) بر این اساس ضروری است که به اعتبار سنجی سند حدیث از دیدگاه امامیه و زیدیه پرداخته شود.

۳-۱. سند حدیث از دیدگاه امامیه

حدیث سفینه با حدود پنجاه طریق روایی متفاوت[۱]، در منابع روایی شیعه با عبارات و

۱. داود بن سلیمان غازی (۲۰۳ق)، مسند الرضا ۷: ۱۴۶، محمدبن حسن صفار (۲۹۰ق)، بصائر الدرجات: ۳۱۷؛ عبدالله بن جعفر حمیری (ق۳)، قرب الاسناد: ۸؛ محمد بن جریر بن رستم طبری(شیعی) (ق۴)، المسترشد: ۲۶۰؛←

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

الفاظ مختلفی نقل شده است[۱] به گونه‌ای که با توجه به فراوانی طرق حدیث می‌توان تـواتر لفظی[۲] و معنوی این روایت را استنتاج کرد. این حدیث از طریق شـش تـن از ائمـه (امـام

← شیخ صدوق (۳۸۱ق)، عیون اخبار الرضا۱،۷ :۳۰؛ محمدبن ابراهیم نعمانی (۳۸۰ق)، الغیبة: ۴۴؛ ابن شعبه حرانی (ق۴)، تحف العقول: ۱۱۳؛علی بن محمد خزاز قمـی (۴۰۰ق)، کفایـةالاثر: ۳۳ و ۱۷۷؛حمـد بـن عیـاش (۴۰۱ق)، مقتضب الاثر: ۹ و ۱۵ و ۲۵، ابوالصلاح حلبی (۴۴۷ق)، کافی: ۹۷–۹۸؛ شیخ طوسی (۴۶۰ق)، الامالی: ۶۰ و ۳۴۹ و ۴۵۹ و ۴۸۲ و ۵۱۳؛ شیخ طبرسی (۵۴۸ ق)، الاحتجاج، ۶۰۷/۱؛ ابوجعفر طبری، محمد بن ابی القاسم (۵۲۵ق)، بشارةالمصطفی: ۱۴۵؛ ابن بطریق حلّی (۶۰۰ق)، العمده: ۳۵۹؛ سید بن طـاووس (۶۶۴ق)، الطرائـف، ۱: ۱۹۰؛ ابـن محمد سبزواری (ق۷)، جامع الاخبار: ۵۱۳؛ ابن جبر (ق۷)، نهج الایمان: ۵۹۴–۵۹۵ و ۶۹۵؛ علامه حلی (۷۲۶ق)، کشف الیقین: ۳۲۲؛ دیلمی (ق۸)، ارشاد القلوب، ۲: ۲۳۳؛ ابن ابی‌جمهور احسائی (۸۸۰ ق)، غـوالی اللآلـی، ۴: ۸۵؛ والد بهائی عاملی (۹۸۴ق)، وصول الاخیار: ۴۸؛ ملامحمدصالح مازندرانی (۱۰۸۱ق)، شرح اصـول کـافی: ۲۱۴/۷؛ فیض کاشانی (۱۰۹۰ق)، نوادر الاخبـار: ۴۱۵؛ محمـدطاهر قمـی (۱۰۹۸ق)، الاربعـین، ۲۳۵/۱؛ علامـه مجلسـی (۱۱۱۱ق)، مرآةالعقـول، ۷۶/۵؛ بحـارالانوار، ۷۰/۴۴–۷۶ و ۴۰۸/۲۲ و ۱۱۹/۲۳ و ۱۰۵ و ۱۲۵و...؛ مـاحوزی (۱۱۲۱ق)، الاربعین: ۷۳–۷۶؛ محدث نوری (۱۳۲۰ق)، مستدرک الوسائل، ۲۸/۳ و... .

۱. تعبیرهای گوناگون مربوط به بخش آغازین حدیث عبارتند از:

مثل اهل‌بیتی مثل سفینة نوح/ انّ مثل اهل‌بیتی فی امتی (القضاعی، ۱۴۰۷، ۲۷۵/۲؛ الهلالـی، بـی‌تـا: ۱۲۷/ انمـا مثـل اهل‌بیتی فیکم (الطبرانی، ۱۴۰۵، ۲۲/۲؛ الصفار، ۱۴۰۴، ۳۱۷/ الا إنّ مثل اهل‌بیتی فیکم (حاکم نیشـابوری، همـان، ۱۶۳/۳؛ خزاز قمی، ۱۴۰۱، ۳۸.

و تعبیرهای گوناگون مربوط به بخش پایانی حدیث عبارتند از:

من رکبها نجی و من تخلف عنها غرق (حاکم نیشابوری، همان، ۱۶۳/۳)

من رکبها سلم و من ترکها غرق (هیثمی، ۱۴۱۴، ۱۶۸/۹)

من دخل فیها نجی و من تخلف عنهاغرق (الطبرسی، ۱۳۸۶، ۴۰۷/۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۶/۴۴)

من رکبها نجی و من تخلف عنها هلک (المتقی الهندی، ۱۹۹۸، ۹۸/۱۲؛ المناوی، ۱۳۵۶، ۶۵۸/۲؛ خزاز قمی، همان، ۳۸)

من رکبها نجی و من تخلف عنها زج فی النار (شیخ صدوق، ۱۴۰۴، ۳۰/۱؛ الغازی، ۱۴۱۸، ۱۴۶)

من رکبها نجی و من تخلف عنها هوی (الطبری،۱۴۲۰، ۵۹؛ مجلسی، همان، ۲۷۶/۷۴)

من رکبها نجی و من رغب عنها هلک (الکراجکی، ۱۴۱۰، ۲۱۵؛ مجلسی، همان، ۱۱۳/۲۷)

عبارت «مثل اهل‌بیتی فیکم کسفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق» مشهورترین نقل حدیث سفینه به شـمار می‌رود (زید بن علی، بی‌تا، ۳۰؛ صالحی الشـامی، ۱۴۱۴، ۱۱/۱۱؛ شـیخ صـدوق، ۱۴۰۵، ۳۲۹؛ الطبرانـی، ۱۴۱۵، ۳۰۶/۵؛ خطیب بغدادی، ۱۴۱۷، ۹۰/۱۲).

چنان‌که مشاهده می‌شود تفاوت‌هائی که در حدیث سفینه وجود دارد، معنا و مفاد حدیث را تغییـر نمـی‌دهـد و از ایـن جهت مشکلی وجود ندارد.

۲. ناگفته نماند با توجه به اینکه در علم درایه و رجال امامیه، تحقق تواتر لفظی مشروط به آن است که تمـامی روات در تمام طبقات، الفاظ حدیث را کلمه به کلمه و به یک صورت واحد نقل کنند و در حدیث سفینه با وجـود کثـرت طرق، عبارات حدیث در منابع مختلف دارای تفاوت‌های کمی با یکدیگر می باشد برخی بر این باورند که هر چنـد اسناد این حدیث در عالی‌ترین سطح کثرت هستند اما به دلیل تفاوت‌های واژگانی باید از اطراق تواتر لفظی بر ایـن حدیث خود داری کرد.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

علی(ع)، امام حسن (ع)، امام سجاد (ع)، امام باقر(ع)، امام صادق (ع)، و امام رضا (ع)) و تعدادی از صحابه (ابوذر، مقداد، ابو سعید خدری، ابن عباس، انس بن مالک، سلمه بن اکوع، عبدالله بن زبیر، ابوموسی اشعری و شماری از تابعین نقل شده است. (مجلسی، ۷۶/۴۴، صدوق، ۲۸۱/۱، ابن حیون، ۴۰۵/۲)

داوود بن سلیمان الغازی در کتاب مسند الرضا حدیث سفینه را از امام رضا(ع) با سندی در قالب سلسله الذهب چنین نقل کرده است: «عَنْ الإِمَامِ المُرْتَضَى أَبِی الحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا، عَنْ أَبِیهِ الإِمَامِ الكَاظِمِ، عَنْ أَبِیهِ الإِمَامِ الصَّادِقِ، عَنْ أَبِیهِ الإِمَامِ البَاقِرِ، عَنْ أَبِیهِ الإِمَامِ زَیْنِ العَابِدِینَ، عَنْ أَبِیهِ الإِمَامِ الشَّهِیدِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الحُسَیْنِ، عَنْ أَبِیهِ سَیِّدِ الأَوْصِیَاءِ أَمِیرِالمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ، عَنْ النَّبِیِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَیْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) أَنَّهُ قَالَ: «مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی مَثَلُ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا زُجَّ فِی النَّارِ.» (غازی، ۱۲۸/۱)

از آنچه گفته شد روشن می شود بر فرضی که از تواتر لفظی حدیث سفینه از دیدگاه امامیه به خاطر تعابیر و عبارات گوناگون صرف‌نظر نماییم اما براساس تکثر و تنوع طرق، اصالت تواتر معنوی حدیث سفینه را قطعی و مخدوش‌ناپذیر است؛ زیرا حضور چهره‌های شاخصی از اصحاب با گرایش‌های سیاسی و فکری گوناگون، از مدافعان ولایت مانند ابوذر غفاری و مقداد (الهلالی، ۱۲۸۷۳۲؛ صفار، ۲۹۷/۱؛ خراز رازی، ۳۴؛ طوسی، ۷۳۳، ۶۳۳، ۵۲۵، ۵۱۳، ۴۸۲، ۴۵۹؛ کوفی، ۳۷۰)، تا شخصیت‌هایی چون عبدالله بن زبیر و عمرو بن عاص (التمیمی المغربی، ۴۰۵/۳؛ هیثمی، ۲۲۲/۳) و شخصیت‌های دیگری همچون: حضرت علی(ع) (صدوق، ۵۷۲/۲)، سلمان (هلالی، ۳۹/۲)، ابن عباس (صدوق، ۲۴۱/۱؛ همو، الامالی، ۲۶۹) و ابوسعید خدری (خراز رازی، ۳۹) در طبقه اول، در کنار تابعینی از مکاتب فکری مختلف مانند حسن بصری و سعید بن مسیب (الهلالی، ۱۲۸؛ خزاز قمی، ۳۴)، هرگونه احتمال توافق بر کذب یا جعل خطی را عقلاً ممتنع می‌سازد. بنابراین مدلول و معنای مشترک تمام این ۵۰ طریق، «انحصار نجات امت در پیروی و تمسک به اهل‌بیت (ع)» است که این معنا از نظر امامیه متواتر قطعی است. ناگفته نماند یکی از

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

پژوهشگران در کتابی با عنوان السکینه فی صحة حدیث السفینة به جمع‌آوری طرق اهل سنت به حدیث سفینه اشاره کرده و به ترتیب سند روایات عبدالهلال بن زبیر، ابن عباس، علی بن ابی طالب(ع)، ابوسعید خدری و ابوذر را بررسی نموده و نتیجه می‌گیرد طرق این روایات صحیح و یا حسن لذاته هستند، (ارجمند، ۵۰۲)

۳-۲. سند حدیث از دیدگاه زیدیه

حدیث سفینه در متون مختلف زیدیه[۱] به صورت‌های گوناگون ذکر شده است. طبق این حدیث، اهل بیت پیامبر(ص) به مانند کشتی نوح هستند و کسانی که به آن‌ها ملحق شوند، نجات می‌یابند و کسانی که از آن‌ها دوری گزینند، هلاک خواهند شد. علما و مفسرین زیدیه به تفاسیر متفاوتی از این حدیث پرداخته‌اند که نشان‌دهنده‌ی باور آنان به مقام و منزلت اهل بیت در هدایت امت اسلامی است. آنان با استناد به حدیث سفینه، بر مقام والای اهل بیت تأکید می‌کنند و آنان را به عنوان مصداق‌های بارز رهبری و هدایت‌گری در میان مسلمانان معرفی می‌کنند.

این حدیث در کتب مختلف زیدیه با عبارات مشابه آمده است؛ به عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

«وَ بِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ حَمْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَال: حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَأَنَا مَنْ قَدْ عَرَفَنِي، وَ مَنْ أَنْكَرَنِي فَأَنَا أَبُوذَرٍّ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّه(ص): يَقُولُ: مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا، وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ». (زیدبن علی، ۳۰؛ ناطق بالحق، ۲۲۱ و ۲۲۲)

قال رسول الله (ص): «مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَى، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ وَهَوَى». (ابن ابی نجم، ۵۸)

---

۱. عبارت «مثل اهل‌بیتی فیکم کسفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق» مشهورترین نقل حدیث سفینه به شمار می‌رود (زید بن علی، بی‌تا، ۳۰)

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

و یقول رسول الله: «مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی فِیکُمْ مَثَلُ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ وَ هَوَی». (المویدی، ۵۰)

قال رسول الله(ص): «مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی مَثَلُ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ غَرِقَ». (الصفری الیمنی، ح ۱۸۴۲)

صنعانی روایت ابوذر را نقل کرده که گفت: شنیدم پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: «اهل‌بیت من همچون کشتی نوح در میان قوم خود هستند، هر کس به آن سوار شود نجات پیدا می‌کند و هر کس از آن بازماند غرق می‌شود، و همچون باب حطه برای بنی اسرائیل است». وی در ادامه می‌نویسد: حاکم این حدیث را از دو طریق از ابی‌اسحاق نقل کرده است. همچنین این حدیث از طریق ابو یعلی در مسندش نیز آمده است. (صنعانی، ۵۱) همچنین طبرانی در جامع الصغیر و جامع الأوسط از طریق اَعمَش از ابی‌اسحاق و نیز از طریق حسن بن معمر، ابو نعیم از ابی‌اسحاق، و سماک بن حرب از زر بن حبیب نقل کرده است. همچنین بزار این روایت را از طریق سعید بن مسیب از ابوذر نیز نقل کرده است.[۱] (طبرانی، ۲۶۵/۱)

متوکل علی الله از ائمه زیدیه نیز به این حدیث تمسک می‌کند.[۲] (متوکل علی الله، ۴۷۴) عبدالله بن زید العنسی از دیگر علمای زیدیه در باب فضائل اهل بیت به این حدیث استناد می‌کند و این حدیث را دال بر افضل بودن اهل بیت پیامبر(ص) بر سایرین می‌داند.[۳] (العنسی، ۵۷۱)

در کتاب کشف الاستار عن زوائد البزار با سند یحیی بن علی بن منصور و ابن ابی مریم و ابن لهیعه و ابی الاسود و عامر بن عبدالله بن زبیر از پدرش، حدیث سفینه را از نبی مکرم اسلام (ص) نقل می‌کنند که ایشان فرمودند: «مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی مَثَلُ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا سَلِمَ وَ مَنْ تَرَکَهَا غَرِقَ».[۴] (الحوثی، ۲۳۹/۱؛ هیثمی، ۲۲۲/۳)

---

۱. «بالإسناد إلی أبی ذر رضی الله عنه(ص) قال: سمعت رسول الله یقول: «أهل بیتی مثل سفینة نوح فی قومه من رکبها نجا ومن تخلف عنها غرق، ومثل حطه لبنی اسرائیل» .

۲. «وَرُوِیَ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی فِیکُمْ کَمَثَلِ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا نَجَا، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ وَهَوَی. ».

۳. «فَقَالَ النَّبِیُّ(ص) مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی فِیکُمْ کَمَثَلِ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا نَجَا، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ وَهَوَی، وَمَنْ قَاتَلَنَا...»

۴. «لَکِنَّهُ فِی کَشْفِ الأَسْتَارِ عَنْ زَوَائِدِ البَزَّارِ: حَدَّثَنَا یَحْیَی بْنُ مُعَلَّی بْنِ مَنْصُور، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِی مَرْیَمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِیعَةَ، عَنْ أَبِی الأَسْوَدِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَیْرِ، عَنْ أَبِیهِ أَنَّ النَّبِیَّ (ص) قَالَ: «مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی مَثَلُ سَفِینَةِ نُوحٍ، مَنْ رَکِبَهَا←

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

در کتاب معجم الصغیر طبرانی در باب «من اسمه الحسین» نیز حدیث سفینه با سند حسین بن احمد بن منصور، عبدالله بن داهر الرازی، عبدالله بن عبدالقدوس، اعمش، ابی اسحاق، حنش بن معتمر و اباذر غفاری روایت شده است.[۱] (طبرانی، ۱۳۹/۱)

در کتاب امالی مرشد بالله در باب فضائل اهل بیت حدیث سفینه با سند علی بن عبدالرحمن، علی بن عباس بن ولید بجلی، عبدالعزیز بن محمد کلابی، عبدالرحمن بن ابی حماد، ابی سلمه صائغ، عطیه و ابی سعید خدری آمده است».[۲] (مرشد بالله الشجری الجرجانی، ۲۰۲/۱)

در مناقب ابن مغازلی حدیث سفینه را با سند محمد بن احمد بن عثمان، محمد بن مظفر بن موسی، محمد بن محمد سلیمان، عمر بن ثابت، موسی بن عبیده واباس بن سلمه و پدرش اشاره شده است.[۳] (ابن مغازلی، ۱۰۰)

علی بن محمد العجری در باب استعانه به اهل بیت(ع) می‌گوید: «چون آل نبی(ع) دارای علم و همراه و قرین قرآن و از بین برنده شک و تردید هستند باید به آن‌ها تمسک از آن‌ها طلب یاری کرد مانند کشتی نوح که هرکس سوار آن شد نجات یافت.»[۴] (العجری،

← سَلِمَ، وَمَنْ تَرَكَهَا غَرِقَ». انْتَهَى. فَظَهَرَ أَنَّ الْبَزَّارَ رَوَاهُ عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ كَمَا فِي نُسْخَةِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ الْمُجَرَّدَةِ عَنِ الشَّرْحِ.».

۱. «وَفِي مُعْجَمِ الطَّبَرَانِيِّ الصَّغِيرِ فِي بَابِ مَنِ اسْمُهُ الْحُسَيْنُ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَنْصُورٍ سَجَّادَةُ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاهِرٍ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْقُدُّوسِ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَنَشِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا ذَرٍّ الْغِفَارِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: «مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ فِي قَوْمِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ، وَمَثَلُ بَابِ حِطَّةٍ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ». انْتَهَى نَقْلًا عَنِ الْمُعْجَمِ الصَّغِيرِ.».

۲. «أَخْبَرَنَا الشَّرِيفُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ ابْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ الْحَسَنِيُّ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ بِالْكُوفَةِ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي السُّرِّيِّ الْبَكَّائِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ الْوَلِيدِ الْبَجَلِيُّ قَالَ:حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكِلَابِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَمَّادٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ الصَّائِغِ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: «إِنَّمَا مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ.

۳. «أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُظَفَّرِ بْنِ مُوسَى بْنِ عِيسَى الْحَافِظُ إِذْنًا، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الْبَاغَنْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُوَيْدٌ، حَدَّثَنَا (كَذَا) عُمَرُ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ(ص): مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ».

۴. «فِي بَابِ الِاسْتِعَانَةِ بِأَهْلِ الْبَيْتِ (ع) الثَّالِثُ: أَنْ يَسْتَعِينَ عَلَى ذَلِكَ بِأَنْظَارِ أَئِمَّةِ الْعِتْرَةِ وَعُلَمَائِهِمْ لِلنَّبِيِّ وَغَيْرِهِمْ مِنْ سَائِرِ عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ، أَمَّا آلُ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ اللَّهِ فَلِأَنَّهُمْ عَيْبَةُ الْعِلْمِ، وَمَوْئِلُ الْحُكْمِ، وَقُرَنَاءُ الْكِتَابِ، وَنُفَاةُ الشَّكِّ وَالارْتِيَابِ، سَفِينَةُ نُوحٍ: مَنْ رَكِبَهَا نَجَا، فَأَيْنَ يُتَاهُ بِكُمْ عَنْ عِلْمٍ تَنَوْسَخَ مِنْ أَصْلَابِ أَصْحَابِ السَّفِينَةِ حَتَّى صَارَ فِي عِتْرَةِ نَبِيِّكُمُ الْمُصْطَفَى؟»

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

۶۷/۱) امام منصور بالله در بحث ظهور امام زمان(عج)، حدیث سفینه را نقل کرده و همانند کشتی نوح بودن اهل‌بیت را از طریق نسل به نسل و از طریق جانشینان مشروع امتداد یافته دانسته تا به امام زمان(عج) برسد. و توفیق پیروی از اهل بیت(ع) را از خداوند طلب می‌نماید.(امام المنصور بالله، ۶۱/۲) او با توجه به حدیث سفینه و تشبیه اهل بیت به کشتی نوح می‌نویسد: « همان‌طور که کشتی نوح بدن‌ها را از غرق شدن نجات می‌دهد، اهل بیت پیامبر(ص) نیز بدن‌ها را از گمراهی و ضلالت و هلاکت نجات می‌دهد.» (العجری، ۴۸/۱)

بر این اساس در خصوص دیدگاه عالمان زیدیه در باره سندحدیث می توان گفت که برخی از محدثان زیدی با استناد به کثرت طرق، ضعف احتمالی برخی اسناد را جبران‌شده تلقی کرده و حدیث را از نظر حجیت قابل استناد دانسته‌اند به عنوان نمونه در کتاب حدیثی سید یحیی بن حسین بن هارونی از علمای زیدیه با سند حمد بن عبدالله، عبدالرحمن بن ابی حاتم، محمد بن اسماعیل، مفضل بن صالح، ابی اسحاق و الکنانی بیان شده است.[۱] (هارونی، ۱۳۶) آنها تصریح کرده‌اند تعدد نقل حدیث سفینه توسط راویان مختلف باعث تعاضد و تقویت این حدیث می‌شود.[۲] (الحوثی، ۲۴۰/۱ و ۲۴۱)

و برخی دیگر از علمای برجسته زیدی، حدیث سفینه را در زمره احادیث متواتر (یا لااقل مستفیضِ در حدِ تواتر) دانسته و آن را یکی از احادیث مهم در اثبات مرجعیت اهل‌بیت (ع) محسوب نموده‌اند به عنوان نمونه صلاح بن ابراهیم سند حدیث سفینه را مورد بررسی قرار می‌دهد و می‌نویسد: «حدیث سفینه از احادیث صحیحه مستفیضه بلکه متواتره است و همه صحابه و تابعین این حدیث را با الفاظ متفاوت ولی مضمون واحد نقل کرده‌اند». (حسنی زیدی، ۳۷۶) این عالم زیدی به دلالت حدیث سفینه نیز اشاره و اموری

---

۱. «وبِهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ حَمْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: حدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُفَضَّلُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَنَشٍ الْكِنَانِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يَقُولُ وَ هُوَ آخِذٌ بِبَابِ الْكَعْبَةِ: أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَ مَنْ أَنْكَرَنِي فَأَنَا أَبُوذَرٍّ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ(ص) يَقُولُ: مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ مَثَلُ سَفِينَةِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ انْتَهَى.»

۲. «هذَا، وَالْحَدِيثُ قَدْ تَعَدَّدَتْ طُرُقُهُ وَتَعَاضَدَتْ، وَقَالَ ابْنُ حَجَرٍ: وَجَاءَ مِنْ طُرُقٍ عَدِيدَةٍ يُقَوِّي بَعْضُهَا بَعْضًا: «إِنَّمَا مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا».

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

همچون وجوب تبعیت و اطاعت مطلق از اهل بیت به دلیل افضلیت و عصمت را از دلالت این حدیث می‌داند.[۱](حسنی زیدی، ۳۹۰)

نمونه دیگر اینکه شرفی در عده الاکیاس حدیث سفینه را اینگونه نقل می‌کند که پیامبر اکرم(ص) فرمودند: «مَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي فِيكُمْ كَسَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَا، وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ وَهَوَى، وَمَنْ قَاتَلَنَا آخِرَ الزَّمَانِ فَكَأَنَّمَا قَاتَلَ مَعَ الدَّجَّالِ، اهل‌بیت من در میان شما همچون کشتی نوح هستند، هر کس به آن سوار شود نجات می‌یابد و هر کس از آن دوری کند غرق و هلاک خواهد شد، و هر کس در آخرالزمان با ما بجنگد، گویی با دجال جنگیده است». وی در ادامه می‌نویسد: در صحت این حدیث میان علمای آل رسول الله(ص) و پیروان آنان و اهل تحقیق اختلافی وجود ندارد. این احادیث تأکید بر وجوب تقدم دادن اهل‌بیت(ع) بر تمامی مردم در همه امور دینی و از جمله امامت دارد. امامت یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین بخش‌های دین است، زیرا امام همانند کشتی نوح، امت خود را به سوی راه هدایت و نجات راهنمایی می‌کند. اهل‌بیت(ع)، هادیان و پیشوایان ابدی هستند. اگر امامت در دست دیگران بود، اهل‌بیت باید پیرو آنان می‌شدند و در آن صورت دیگر اهل‌بیت(ع) به کشتی نوح تشبیه نمی‌شدند و آن دیگری نقش کشتی نوح را ایفا می‌کرد و مفهوم حدیث نقض می‌شد. (شرفی، ۱۸۸/۲)

٤. واکاوی دلالت حدیث سفینه

در حدیث سفینه با تشبیه اهل‌بیت(ع) به کشتی نوح(ع)، دلالت‌های ارزشمندی را ارائه

---

۱. «و من أدلّة السُنّة الشريفة على أنّ إجماع أهل البيت حجّة: قوله (ص): «مثل أهل بيتي فيكم كسفينة نوح، من ركبها نجا، ومن تخلّف عنها غرق وهوى »، وفي بعض الأخبار: «هلك»». و قد بالغ(ص) في بيان ذلك أشدّ المبالغة بتمثيل عترته: بسفينة نوح، وقد علمنا أنّه لم ينجُ من أُمّة نوح إلاّ من ركب في السفينة، وكذلك يهلك من أُمّة محمّد ص من لم يتمسّك بعترته الطاهرة الأمينة، وإلاّ كان تمثيل النبيّ ص لا معنى له. حديث السفينة يعدّ من الأحاديث الصحيحة المستفيضة ، بل المتواترة، ورواه جلّ الصحابة والتابعين بألفاظ مختلفة ذات مضمون واحد.
و هذا الحديث يؤكّد لنا عدّة أُمور، هي: إنّ وجوب متابعة أهل البيت: مطلقة، وإنّهم أفضل الخلق بعد النبيّص، وإنّ النجاة تكون في متابعتهم، وإنّهم معصومون، وإنّ المتخلّف عنهم ضالّ وهالك لا محالة. وهناك دلالات أُخرى كثيرة.»

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

داده است. این تشبیه بر اهمیت و ضرورت پیروی از اهل‌بیت(ع) تأکید دارد، همان‌گونه که پیروی از کشتی نوح برای نجات از طوفان ضروری بود. در این‌جا وجه شبه این است که همان‌طور که کشتی نوح وسیله‌ای برای نجات از هلاکت دنیوی بود، اهل‌بیت(ع) نیز راهنمایی برای هدایت و نجات از انحرافات فکری و اخلاقی محسوب می‌شوند. این حدیث ضمن تأکید بر وجوب محبت و تبعیت از اهل‌بیت(ع)، به عصمت، جواز توسل به آنان، و لزوم حضور امام در هر زمان اشاره دارد. در نهایت، همان‌طور که افراد بی اعتنا به کشتی نوح زیان دیده و بی‌بهره شدند، پایان پیروی نکردن از اهل‌بیت(ع) نیز ضلالت و گمراهی است.

گرچه زیدیه و امامیه در سند حدیث اشتراک نظر دارند اما در دلالت این حدیث رویکردهای متفاوتی را اتخاذ نموده‌اند. در ذیل به رویکرد هر گروه نسبت به دلالت حدیث می‌پردازیم.

٤-١. دلالت حدیث از دیدگاه امامیه

حدیث سفینه درنگاه امامیه از لحاظ محتوایی و دلالی دارای جایگاهی رفیع است. عالمان امامیه براین باورند که مراد از "سفینة نوح" همان کشتی مشهور حضرت نوح (ع) است. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: در زمان حضرت نوح (ع) طوفانی عظیم به پا شد و جهان را آب فراگرفت و تنها کسانی سالم ماندند که به او ایمان آورده و در کشتی او نشستند. (هود، ۳۷-۴۳)

در طوفان نوح، هرکس از مؤمنان و نیز از حیوانات که سوار کشتی نوح شدند از آن طوفان نجات یافته و هرکس که بر آن کشتی سوار نشد غرق شد. کشتی نوح، سمبل نجات از گرداب‌ها و ایمنی در تلاطم طوفان‌هاست و پیامبر(ص) چون می‌دانستند بعد از خودش طوفانی از گمراهی و ظلمت بر مردم حاکم می‌شود، اهل بیتش را به سفینه‌نوح تشبیه کردکه هرکسی به آنها متوسل شود نجات یافته و هرکه ازآنان دور شود، گمراه و اسیر ظلمت خواهد شد. (حسینی میلانی، ۳۰۹۹/۱)

حدیث سفینه، حدیثی مشهور از پیامبراسلام(ص) که ایشان در این حدیث اهل بیت(ع)

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

خود را به کشتی نوح تشبیه کرده است. این حدیث یکی از دلایل روایی شیعیان برای اثبات جایگاه ویژه اهل بیت پیامبر(ص) در هدایت و رهبری مسلمانان می‌باشد. همچنین از این روایت برای اثبات لزوم اطاعت از اهل بیت(ع)، عصمت، افضلیت و محبت آنان استفاده شده است.

۱. لزوم اطاعت و تبعیت: در این حدیث اهل بیت(ع) به عنوان وسیله نجات معرفی شده‌اند و اطاعت از وسیله نجات برای نجات واجب است. پس تبعیت از اهل بیت(ع) لازم است. (مناوی، ۳۴۳/۱؛ سمهودی، ۱۲۶/۲؛ علم الهدی، ۱۲۰/۳؛ شرف‌الدین، ۷۷)

۲. عصمت اهل بیت: اگر کسی که پیروی از او واجب است، احتمال خطا کردنش باشد، ضمانتی در نجات یافتن به کمک او نیست. حال آنکه نجات در این حدیث ضمانت شده است. پس اهل بیت(ع) معصوم‌اند. (علم الهدی، ۱۲۰/۳، حلبی، ۹۷)

پیامبر خاتم (ص) به طور مطلق دستور به ملازمت با اهل‌بیت داده و ایشان را به منزله کشتی نوح دانسته‌اند و فرموده‌اند: اولاً، هرکه همراه اهل بیت باشد نجات می‌یابد و هرکه نباشد هلاک خواهد شد؛ ثانیاً، تنها کسانی نجات می‌یابند که همراه اهل بیت باشند و دیگران لزوماً غرق خواهند شد. این مطلب از دو راه فهمیده می‌شود: یکی از لفظ "إِنَّمَا" که افاده حصر می‌کند و دومی از مثال به کشتی نوح، چون تنها کسانی نجات یافتند که در کشتی سوار شدند و بقیه همه نابود شدند.

بنابراین اگر تخلف از آنان مساوی با «غرق شدن» باشد، لازمه‌اش آن است که آنان در هدایت خطا نمی‌کنند، پیروی از آنان موجب ضلالت نمی‌شود و این ملازم با نظریه عصمت است. (محمدی، ۶۳، ربانی گلپایگانی، ۲۰۶)

۳. افضلیت اهل بیت: اگر دیگران بر اهل بیت(ع) فضیلت داشتند آن‌ها به عنوان کشتی نجات معرفی می‌شدند. (میرحامد حسین، ۹۷۷/۲۳)

براساس نقل برخی منابع، امیرالمؤمنین (ع)زمانی که در صدد بیان فضایل خود بوده‌اند، این حدیث را به کار برده است. (فرات بن ابراهیم کوفی، ۱۹۰)

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

بنابراین در نگاه امامیه، انحصار نجات در اهل‌بیت (ع) دلالت بر برتری مطلق آنان دارد، زیرا اگر دیگران نیز هم‌طراز آنان بودند، اختصاص عنوان «کشتی نجات» معنا نداشت. از این‌رو حدیث سفینه به‌عنوان یکی از ادله افضلیت امام معصوم مطرح می‌شود.

۴. محبت اهل بیت: استفاده از کشتی نجات بدون محبت ایشان ممکن نیست. (فخررازی، ۵۹۶/۲۷؛ میرحامد حسین، ۴۴۵/۲ و ۴۴۶)

محبت اهل بیت(ع) کشتی نجات بشریت است و رسیدن به قله رفیع کمالات معنوی و انسانی بدون دوستی اولیاء الهی ممکن نیست و پذیرش اعمال و زحمات یک مسلمان در گرو محبت و ولایت اهل بیت (ع) است. پس ولایت‌مداری و تبعیت و محبت اهل بیت عصمت و طهارت (ع) تنها راه نجات انسان از منجلاب دنیوی است.

عالمان شیعه محبت اهل‌بیت پیامبر اسلام(ص) را بر اساس آیه مودّت واجب دانسته و آن‌را یکی از اصول مهم اعتقادی در مکتب تشیع برمی‌شمارند. طبق آیه ۲۳ سوره شوری که می‌فرماید: «قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»، شیعیان معتقدند اهل‌بیت(ع) از جایگاه والایی برخوردار بوده و محبت و پیروی از آنان به عنوان وسیله‌ای برای نزدیکی به خداوند و کسب رضایت او واجب است.

۵. بهره مندی اهل بیت از علوم کافی برای هدایت امت: تشبیه اهل بیت به نجات امت، قطعا به معنای ظاهری و جسمانی نیست بلکه به معنای باطنی آن یعنی هدایت است، چون وظیفه رهبر دینی هدایت جامعه به سوی سعادت است. این روایت با زبان استعاره، انحصار نجات و رهایی و هدایت را در تبعیت از اهل بیت دانسته است و اگر آنان از علم کافی برای ارشاد امت بهره‌مند نبودند این تشبیه نادرست بود. (امینی، ۳۲۸/۷)

وجه استدلال به حدیث این گونه است که پیامبر خاتم (ص) به طور مطلق دستور به ملازمت با اهل‌بیت داده و ایشان را به منزله کشتی نوح دانسته‌اند و فرموده‌اند: اولاً، هرکه همراه اهل بیت باشد نجات می‌یابد و هرکه نباشد هلاک خواهد شد؛ ثانیاً، تنها کسانی نجات می‌یابند که همراه اهل بیت باشند و دیگران لزوماً غرق خواهند شد. این مطلب از دو

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

راه فهمیده می‌شود: یکی از لفظ "إِنَّمَا" که افاده حصر می‌کند و دومی از مثال (کشتی نوح)، چون تنها کسانی نجات یافتند که در کشتی سوار شدند و بقیه همه نابود شدند.

این‌که پیامبراکرم (ص) به نشستن بر کشتی اهل بیت فرمان داده است، به معنای آن‌است که به پیروی و فراگیری دانش از آنان امر کرده است و حاشا که رسول خدا به پیروی از اهل بدعت و گمراهی و فراگیری دانش از مخالف سنت دعوت کرده باشد. (حسینی میلانی، ۶۳)

سیدعلی حسینی میلانی در کتاب «العصمه» خود حدیث سفینه را به عنوان یکی از ادله عصمت اهل بیت (ع) بیان می‌کند و می‌فرماید: در این حدیث اهل بیت پیامبر(ص) به کشتی نوح تشبیه شده است و مراد این‌است که هرکس همراه اهل بیت باشد و از آن‌ها تبعیت کند نجات پیدا می‌کند و هرکس از اوامر آن‌ها سرپیچی کند و منکر یکی از آن‌ها شود هلاک خواهد شد و فرقی نمی‌کند که متخلف از فرزندان رسول الله باشد مثل فرزند نوح. (حسینی میلانی، ۴۰)

۶. اثبات مرجعیت دینی و علمی اهل‌بیت (ع): امامیه از این حدیث برای اثبات این نکته استفاده می‌کند که نجات دینی و هدایت صحیح در گرو تمسک به اهل‌بیت است. «رکوب سفینه» در تحلیل کلامی به معنای پیروی اعتقادی، تبعیت عملی، اخذ معارف دینی از آنان است. (سحانی، ۱۱۹)

٤-۲. دلالت حدیث از دیدگاه زیدیه

دلالت حدیث از دیدگاه زیدیه نیز بسیار مورد توجه بوده آنها به استناد حدیث سفینه بر این باورند که پیروی از اهل بیت، نه تنها واجب است، بلکه تنها راه نجات از انحرافات و گمراهی‌ها محسوب می‌شود. این امر به ویژه در مواقعی که جامعه با چالش‌های سیاسی و اجتماعی مواجه است، بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرد. زیدیه حدیث را تأییدی بر پیروی از اهل‌بیت(ع) می‌دانند، اما امامت را به قیام‌کنندگان از اهل‌بیت(ع) محدود کرده و آن را عامل نجات از ظلم و حاکمیت‌های ناحق می‌دانند.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

زیدیه حدیث سفینه نوح را به عنوان دلیلی بر ضرورت پیروی از اهل‌بیت(ع) در هدایت و دین می‌دانند. آن‌ها معتقدند که اهل‌بیت پیامبر(ص)، به‌ویژه امامان قائم بالسیف، هدایت‌گران حقیقی امت هستند. انسان‌ها برای نجات از گمراهی باید به آموزه‌های این امامان پایبند باشند.

زیدیه برخلاف امامیه که امامت را انتصابی و الهی می‌دانند، به امامت قیام‌کنندگان اهل‌بیت نیز معتقدند. از نظر ایشان، مردم وظیفه دارند در برابر ظلم قیام کنند. بنابراین، «نجات» به معنای نجات از حاکمیت ظالمان و استقرار عدالت مطرح می‌کنند. همچنین معتقدند که محبت اهل‌بیت و پیروی از تعالیم آنان سبب نجات در آخرت هم خواهد شد که به چند نمونه از جملات عالمان زیدی اشاره می‌شود.

۱. احمد بن هاشم با تمسک به حدیث سفینه دلالت این حدیث را بر وجوب پیروی و اطاعت از اهل بیت جهت عدم گمراهی و ضلالت می‌پذیرد.[۱] (البائع نفسه من الله، ۲۳)

۲. علی بن حمید القرشی از علمای زیدیه در دلیل حق بودن اهل بیت و تبعیت از آن‌ها به حدیث سفینه تمسک می‌کند».[۲] (القرشی، ۱۲۵)

۳. صلاح بن ابراهیم در باب حجیت اجماع اهل بیت به روایتی از پیامبر(ص) که عترت خود را به سفینه نوح تشبیه کرده‌اند، استناد می‌کند و می‌گوید: «می‌دانیم امت نوح با سوار شدن به کشتی او نجات یافتند و این مطلب درباره امت پیامبر(ص) نیز صادق است و هرکس به عترت نبی(ص) تمسک نکند مانند کسانی که بر کشتی حضرت نوح شوار نشدند هلاک خواهد شد و اگر غیر از این باشد این تمثیل و تشبیه پیامبر(ص) بی‌معنی خواهد بود». (حسنی زیدی، ۳۷۳)

---

۱. «فَإِنَّهُ دَلَّ عَلَى وُجُوبِ التَّمَسُّكِ بِهِمْ مِنْ حَيْثُ التَّنْبِيهِ أَنَّ تَرْكَهُمْ مَظِنَّةُ الضَّلَالِ فِي قَوْلِهِ: «لَنْ تَضِلُّوا»، فَالضَّالُّ آتٍ مِنْ جِهَةِ نَفْسِهِ بَعْدَ هذَا الشَّأْنِ، وَقَوْلِهِ (ص): «أَهْلُ بَيْتِي كَسَفِينَةِ نُوحٍ... إِلَخْ».

۲. «فيما جاء من كون أهل البيت وأتباعهم على الحق دون غيرهم و ما يتصل بذلک و بإسناده إلى أبي ذر عن النبي(ص) أنه قال: «مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركب فيها نجا ومن تخلف عنها غرق وهوى ومن قاتلنا في آخر الزمان فكأنما قاتل مع الدجال.»

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

۴. عبدالله بن زید العنسی با استناد به حدیث سفینه می نویسد کسی که از غیر اهل‌بیت(ع) فتوا بگیرد، ازآنان جدا شده و با آنان همراه نیست، در حالی که آنان کشتی نجات هستند. واین مسئله دلالت دارد بر اینکه فرقه ناجیه همان زیدیه است؛ زیرا زیدیه همان اهل‌بیت(ع) و پیروان آنان هستند که از مذهبشان تبعیت می‌کنند.[۱](عبدالله بن زید العنسی، ۴۵/۱)

۵. محمد بن یحیی مداعس در کتاب «الکاشف الأمین عن جواهر العقد الثمین»[۲] که در شرح کتاب «العقد الثمین» اثر أحمد بن یحیی بن المرتضی نوشته است پس از نقل حدیث سفینه و حدیث اصحابی کالنجوم می‌گوید: «و ما اکنون در دریای تکلیف قرار داریم و امواج شبهات و شهوات ما را در بر گرفته‌اند. هرکس که در دریا باشد، به دو چیز نیاز دارد، نخست، کشتی‌ای که از عیب و شکاف خالی باشد. دوم، ستارگان روشنی که در آسمان طلوع کرده و نور می‌دهند. پس هرگاه کسی بر آن کشتی سوار شود و نگاهش را به آن ستارگان درخشان بدوزد، امید نجات برای او بیشتر خواهد شد.»[۳] (محمد بن یحیی مداعس، ۴۶۹/۳)

۶. المنصور باللَّه عبداللَّه بن حمزة از امامان زیدیه در یمن در کتاب «المجموع المنصوری» که از آثار مهم او در زمینه فقه زیدیه است می‌نویسد: «پس همان‌گونه که تمام امت نوح هلاک شدند جز کسانی که بر کشتی سوار شدند، همین‌طور این امت نیز (هلاک خواهند شد) مگر کسانی که به عترت (اهل‌بیت پیامبر) تمسک جویند، وگرنه تمثیل نبوی باطل خواهد شد.» (المنصور بالله، بی‌تا، ۲۲/۱)

۷. حمیدان بن یحیی در توضیح حدیث سفینه ابتدا می‌گوید: «و این بیان پیامبر،

---

۱. «وَقَدْ عَلِمَ السَّامِعُونَ أَنَّ الرَّافِضَ لِمَذْهَبِهِمْ، وَالتَّابِعَ لِسِوَاهُمْ، وَالْمُسْتَفْتِيَ لِغَيْرِهِمْ، مُتَخَلِّفٌ عَنْهُمْ غَيْرُ رَاكِبٍ مَعَهُمْ فِي سَفِينَتِهِمْ وَهِيَ سَفِينَةُ النَّجَاة، فَعُلِمَ أَنَّ الْفِرْقَةَ النَّاجِيَةَ إِنَّمَا هِيَ فِرْقَتُهُمْ، وَفِي ذلِكَ دَلَالَةٌ أَنَّ الْفِرْقَةَ النَّاجِيَةَ إِنَّمَا هِيَ الزَّيْدِيَّةُ؛ فَإِنَّ الزَّيْدِيَّةَ إِنَّمَا هُمْ أَهْلُ الْبَيْتِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَشِيعَتُهُمْ التَّابِعُونَ لَهُمْ عَلَى مَذْهَبِهِمْ».

۲. کتاب «العقد الثمین» از آثار عالم.

۳. «وَنَحْنُ الْآنَ فِي بَحْرِ التَّكْلِيفِ، وَتَضْرِبُنَا أَمْوَاجُ الشُّبُهَاتِ وَالشَّهَوَاتِ، وَرَاكِبُ الْبَحْرِ يَحْتَاجُ إِلَى أَمْرَيْنِ: أَحَدُهُمَا: السَّفِينَةُ الْخَالِيَةُ عَنِ الْعُيُوبِ وَالثُّقُوبِ، وَثَانِيهُمَا: الْكَوَاكِبُ الظَّاهِرَةُ الطَّالِعَةُ النِّيرَةُ، فَإِذَا رَكِبَ تِلْكَ السَّفِينَةَ وَوَقَعَ نَظَرُهُ عَلَى تِلْكَ الْكَوَاكِبِ الظَّاهِرَةِ كَانَ رَجَاءُ السَّلَامَةِ غَالِبًا، فَكَذٰلِكَ رَكِبَ أَصْحَابُنَا أَهْلُ السُّنَّةِ سَفِينَةَ حُبِّ آلِ مُحَمَّدٍ، وَوَضَعُوا أَبْصَارَهُمْ عَلَى نُجُومِ الصَّحَابَةِ، فَرَجَوْا مِنَ اللَّهِ أَنْ يَفُوزُوا بِالسَّلَامَةِ وَالسَّعَادَةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ».

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

تأویل‌پذیر نیست و هیچ گونه جوازی برای سلامت کسی که با عترت مخالفت کند، در آن وجود ندارد؛ زیرا تجویز چنین چیزی، به معنای رویارویی، مخالفت و رد کردن سخن پیامبر(ص) خواهد بود».[۱] (قاسمی، حمیدان بن یحیی، ۱۶۷)

۸. احمد بن صلاح الشرفی، از علمای زیدیه یمن در کتاب «شرح الأساس الکبیر شفاء صدور الناس بشرح الأساس» می‌نویسد: «و بدان که هر کس با اجماع اهل‌بیت(ع) مخالفت کند، بدون شک در گمراهی و هلاکت خواهد بود، زیرا از کشتی نجات خارج شده است، چنان‌که در حدیث نبوی آمده است: «اهل‌بیت من همچون کشتی نوح هستند.»[۲] (شرفی، ۱۴۱۱، ۴۵۱/۱) احمد بن محمد شرفی نیز از علمای زیدیه یمن نیز با نقل حدیث سفینه معتقد است کسی که از اهل‌بیت رسول(ع) پیروی کند، در حقیقت از رسول خدا(ص) پیروی کرده است.[۳] (شرفی، ۱۴۱۵، ۳۲/۱)

براساس آنچه بیان شد می توان گفت که زیدیه، حدیث سفینه را شاهدی قاطع بر وجوب اطاعت و پیروی بی‌چون و چرا از اهل‌بیت (ع) می‌دانند. از منظر آنان، اهل‌بیت، چراغ‌های هدایت و کشتی‌های نجاتی هستند که تنها راه عبور سالم از گرداب گمراهی‌ها، انحرافات فکری و چالش‌های اجتماعی و سیاسی را فراهم می‌آورند. آن‌ها معتقدند که هرگونه انحراف از مسیر اهل‌بیت، به معنای غرق شدن در گمراهی است. در پایان لازم به ذکر است چنانچه با عینک تمدنی به دلالت حدیث سفینه نظری بیندازیم روشن می شود که با توجه به اینکه هر تمدنی نیازمند یک «مرکز ثقل هویت‌بخش» است تا در مواجهه با بحران‌ها و امواج سهمگین تاریخی، دچار فروپاشی درون‌ساختاری نشود در این روایت جامعه اسلامی به اقیانوس پُر تلاطم تشبیه شده و «سفینه» همان ساختار نجات‌بخش است؛

---

۱. «وَهذَا بَيَانٌ لَا يَحْتَمِلُ التَّأْوِيلَ، وَلَا يَصِحُّ مَعَهُ التَّجْوِيزُ لِسَلَامَةِ مَنْ يُخَالِفُ الْعِتْرَةَ؛ لِمَا فِي تَجْوِيزِهَا مِنَ التَّعْرِيضِ بِالْمُشَاقَّةِ وَالْمُعَارَضَةِ وَالْمُخَالَفَةِ وَالرَّدِّ لِقَوْلِ النَّبِيِّ (ص)».

۲. وَاعْلَمْ أَنَّ مَنْ خَالَفَ إِجْمَاعَ أَهْلِ الْبَيْتِ (ع)، فَلَا شَكَّ فِي ضَلَالِهِ وَهَلَاكِهِ لِخُرُوجِهِ عَنْ مَرْكَبِ النَّجَاةِ، كَمَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ النَّبَوِيِّ: «أَهْلُ بَيْتِي كَسَفِينَةِ نُوحٍ».

۳. «فَكَانَ الْمُتَّبِعُ لَهُمْ هُوَ الْمُتَّبِعُ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) حَقِيقَةً لَا غَيْرَهُ».

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

بنابراین، اهل‌بیت (ع) مایه وحدت جامعه و جلوگیری از تفرقه امت در تمدن اسلامی هستند و چون زیدیه بر اساس این حدیث همچون امامیه افضلیت، محبت و مرجعیت علمی، اهل‌بیت را می‌پذیرند این حدیث می‌تواند مانند یک پل ارتباطی جریان زیدیه را در بحث امامت به جریان شیعه امامیه نزدیک نماید.

نتایج مقاله

۱. اشتراک در حجیت سندی: هر دو مکتب امامیه و زیدیه بر اعتبار، صحت و تواتر معنوی حدیث سفینه اجماع دارند. کثرت طرق نقل در منابع معتبر نزد فریقین، پشتوانه‌ای استوار برای پذیرش این روایت فراهم آورده و جایگاه والای اهل‌بیت (ع) را به عنوان محورِ مرجعیت در اندیشه اسلامی تثبیت کرده است.

۲. تفاوت در دلالت‌های کلامی (عصمت و اطاعت): در لایه دلالی، میان دو مذهب تمایز بنیادین وجود دارد؛ امامیه با تکیه بر مفهوم «اطاعت مطلق» در حدیث، آن را مستلزمِ «عصمت در علم و عمل» می‌دانند تا از تضاد میان امر به اطاعت و لزوم اجتناب از خطا جلوگیری شود. در مقابل، زیدیه دلالت حدیث را محدود به وجوب پیروی در معارف و ارجحیت علمی دانسته و لزوماً از آن، عصمتِ مصطلحِ کلامی را استخراج نمی‌کنند.

۳. تفاوت در مبانی امامت: در مبحث امامت، مکتب امامیه بر «افضلیت مطلق» و «انحصار امامت در ائمه معصومین (ع)» تأکید می‌ورزد. این در حالی است که زیدیه با نگاهی منعطف‌تر، ضمن تأکید بر فضیلت اهل‌بیت، امکانِ «امامتِ مفضول» را مطرح کرده و امامت را منحصر به فرد یا سلسله‌ای خاص نمی‌دانند.

۴. تأکید بر الزامِ عملی و تمسکِ واقعی: پیام محوری حدیث در هر دو مذهب، فراتر از تبارشناسی و محبت صرف، بر «الزام عملی» و «تبعیت واقعی» استوار است. این پژوهش نشان می‌دهد که نجات در منظومه فکری هر دو مکتب، نه در حسب و نسب، بلکه در تمسک عینی به راه و سیره اهل‌بیت (ع) نهفته است و صرفِ محبتِ قلبی بدون تبعیت عملی، ضامنِ نجات در تلاطم فتنه‌ها نخواهد بود.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

کتابشناسی

۱. قرآن کریم
۲. ابن ابی نجم، عبدالله بن محمد، درر الاحادیث النبویه بالاسانید الیحیویه، موسسه الامام زید بن علی الثقافیه،الطبعه الاولی ،۱۴۲۲ هـ ق.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی(صدوق)، الامالی، کتابچی، تهران، ۱۳۷۶ش.
۴. همو، عیون اخبار الرضا (ع)، تحقیق وتصحیح وتعلیق: شیخ حسین الاعلمی، نشر مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۴۰۴هـ ق.
۵. ابن حیون، نعمان بن محمد، شرح الاخبار فی فضائل الائمه الاطهار، تحقیق محمدحسین حسینی جلالی، دفتر انتشارات، قم، ۱۴۰۹ق.
۶. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغه، دارالفکر، چاپ اول، بی‌جا، ۱۲۹۹ق.
۷. ابن مغازلی، علی بن محمد، المناقب، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۲۴هـ ق.
۸. احمد مختار، عمر، معجم اللغه العربیه المعاصره، عالم الکتب، چاپ اول، مصر، ۱۴۲۹ ق.
۹. ارجمند، نوید، السکینه فی صحه حدیث السفینه، انتشارات امامت اهل بیت(ع)، قم، ۱۳۹۶ش.
۱۰. اشعری، علی بن اسماعیل، مقالات الاسلامیین و اختلاف المصلین، ج ۱، ص ۶۵.
۱۱. امینی، عبدالحسین، الغدیر، کتابخانه بزرگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۸هـ ق.
۱۲. بائع نفسه من الله، احمد بن هاشم بن رسول الله، السفینه المنجیه فی مستخلص المرفوع من الادعیه، مرکز اهل بیت للدراسات العلمیه، بیروت، الطبعه الاولی، ۱۴۲۴ هـ ق.
۱۳. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، دارالعلم للملایین، چاپ چهارم، اول، بیروت، ۱۴۰۷ق.
۱۴. حسنی زیدی، صلاح بن ابراهیم بن احمد، الکواکب الدریة فی النصوص علی إمامة خیر البریة، مکتبه العلامه ابن فهد حلی، بیروت، بی‌چا، ۱۴۳۳هـ ق.
۱۵. حسینی میلانی، سیدعلی، العصمه، مرکز الابحاث العقائدیه، قم، چاپ اول، ۱۴۲۱هـ ق.
۱۶. همو، جواهر الکلام فی معرفة الامامة و الامام، الحقایق، قم، ۱۴۳۴هـ ق.
۱۷. حلبی، ابوالصلاح، تقی بن نجم، الکافی فی الفقه، مکتبه الامام امیر المومنین علی(ع)، اصفهان، بی‌چا، ۱۴۰۳هـ ق.
۱۸. الحوثی، بدر الدین بن امیر الدین، تحریر الأفکار، المجمع العالمی لأهل البیت(ع)، قم،الطبعة الأولی، ۱۴۱۵ هـ ق.
۱۹. خراز رازی، علی بن محمد، کفایه الاثر فی النص علی الائمه الاثنی عشری، محقق عبداللطیف حسینی، نشر بیدار، قم، ۱۴۰۱ق.
۲۰. ربانی گلپایگانی، علی، امامت اهل بیت از دیدگاه قرآن و روایات، انتشارات رائد، ۱۳۹۷ش.
۲۱. رسی، قاسم بن ابراهیم، مجموع کتب و رسائل الامام القاسم بن ابراهیم الرسی، دارالحکمه الیمانیه، صنعا، چاپ اول، ۱۴۲۲هـ ق.
۲۲. رضایی، غلامرضا، پژوهشی در حدیث سفینه، فصلنامه علمی پژوهشی کلام اسلامی، سال بیست و یکم، شماره ۸۴، زمستان ۱۳۹۱هـ ش.
۲۳. سمهودی، علی بن عبدالله، جواهر العقدین فی فضل الشرفین، مطبعه العانی، بغداد، ۱۴۰۵هـ ق.
۲۴. شرف الدین، عبدالحسین، مجالس الفاخرة فی ماتم العتره الطاهره، بنیاد معارف اسلامی، قم، چاپ دوم، ۱۴۲۱هـق.
۲۵. شرفی، احمد بن محمد، شرح الأساس الکبیر شفاء صدور الناس بشرح الأساس، دارالحکمه الیمانیه، چاپ اول، یمن، ۱۴۱۱ ق.
۲۶. همو، عدة الأکیاس فی شرح معانی الأساس، دارالحکمه الیمانیه، چاپ اول، بی‌جا، ۱۴۱۵ ق.
۲۷. شهاری صنعانی، علی بن عبد الله، بلوغ الارب و کنوز الذهب فی معرفة المذهب، موسسه الامام زید بن علی الثقافیه، صنعا، الطبعه الاولی، ۱۴۳۳ هـ ق.
۲۸. صفار، محمد بن الحسن، بصائر الدرجات، محقق محسن بن عباسعلی کوچه باغی، الاعلمی للمطبوعات، قم، ۱۴۰۴ق.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]

۲۹. صفری یمنی، احمد بن جارالله، النوافح العَطِرَه فی الاحادیث المشتهره، موسسه الکتاب الثقافیه، صنعا، الطبعه الاولی،۱۴۱۲هـ ق.
۳۰. طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الصغیر، دارالنصر، قاهره، ۱۳۸۸ هـ ق.
۳۱. طوسی، محمد بن الحسن، الامالی، محقق موسسه البعثه، دارالثقافه، قم، ۱۴۱۴ق.
۳۲. عبدالمنعم، محمود عبدالرحمن، مُعْجَمُ المصطلحات و الفاظ الفقهیة، دارالفضیله، قاهره، چاپ اول، ۱۴۱۹هـ ق.
۳۳. العجری، السید العلامة المجتهد علی بن محمد، مفتاح السعادة الجامع للمهم من مسائل الاعتقاد و المعاملات و العبادة، مؤسسة الإمام زید بن علی الثقافیة، یمن، الطبعة الأولی،۱۴۲۴هـ ق.
۳۴. علم الهدی (سیدمرتضی)، علی بن حسین، الشافی فی الامامه، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، بی‌چا، ۱۳۹۸هـ ش.
۳۵. العنسی، عبدالله بن زید، الرساله البدیعه المعلنه بفضائل الشیعه، مکتبه اهل البیت، چاپ اول، بی‌جا، ۱۴۲۳ق.
۳۶. همو، الإرشاد إلی نجاة العباد، مکتبة التراث الإسلامی، الیمن، صعدة، الطبعه الثانیه، ۱۴۳۰هـ ق.
۳۷. غازی، داودبن سلیمان، مسند الرضا، دفتر تبلیغات حوزه علمیه، چاپ اول، قم، ۱۳۷۶ش.
۳۸. فخررازی، محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۰هـ ق.
۳۹. فرات کوفی، ابوالقاسم فرات بن ابراهیم، تفسیر الفرات الکوفی، موسسه الطبع النشر فی وزاره الارشادالاسلامی، تهران، ۱۴۱۰هـ ق.
۴۰. قرشی، علی بن حمید، مسند شمس الاخبار، مکتبه یمن الکبری، یمن، چاپ اول،۱۴۰۷ هـ ق.
۴۱. متوکل علی الله، احمد بن سلیمان، حقایق المعرفة فی علم الکلام، موسسه الامام زید بن علی الثقافیه، صنعاء، الطبعه الاولی،۱۴۲۴هـ ق.
۴۲. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمه الاطهار، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۱هـ ق.
۴۳. محمدی، رضا، عصمت در قرآن، انتشارات اندیشه معاصر، تهران، ۱۳۸۹ش.
۴۴. مداعس، محمد بن یحیی، الکاشف الامین عن جواهر العقد الثمین، مکتبه اهل البیت، چاپ اول، بی‌جا، ۱۴۴۰ق.
۴۵. مرشد بالله حسنی شجری جرجانی، قاسم بن محمد بن علی، الامالی الخمیسیه، دارالکتب العلمیه، بی‌جا، الطبعه الاولی، ۱۴۲۲ هـ ق.
۴۶. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، نشر صدرا، تهران، چاپ اول، ۱۴۱۸هـ ق.
۴۷. مفید، محمد بن محمد، اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، دارالمفید، بی‌جا، ۱۴۱۴هـ ق.
۴۸. مناوی، محمد عبدالرئوف بن تاج العارفین، التیسیر بشرح الجامع الصغیر، مکتبه الامام الشافعی، ریاض، ۱۴۰۸هـق.
۴۹. المنصور بالله، ابومحمد احمد بن الحسین، المجموع المنصوری، مؤسسة الإمام زید بن علی الثقافیة، چاپ اول، عمان، بی‌تا.
۵۰. المنصور بالله، عبد الله بن حمزه، مجموع رسائل الإمام المنصور بالله عبدالله بن حمزه، مؤسسة الإمام زید بن علی الثقافیة، چاپ اول، بی‌جا، ۱۴۲۲ق.
۵۱. المویدی، مجد الدین بن محمد بن منصور، الجَامِعَةُ المهمة لأسانید کتب الأئمة، منشورات مرکز اهل البیت للدراسات الاسلامیة، یمن، الطبعه الثانیه، ۱۴۲۲ هـ ق.
۵۲. ناطق بالحق، یحیی بن الحسین هارونی حسنی، تیسر المطالب فی امالی الامام ابی طالب، مکتبه اهل بیت، الیمن، الطبعه الاولی، بی‌چا، ۱۴۴۶ هـ ق.
۵۳. نوبختی، حسن بن موسی، فرق الشیعة، دارالاضواء، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۱۶ق.
۵۴. هلالی، سلیم بن قیس، کتاب سلیم بن قیس هلالی، محقق محمد انصاری، الهادی، قم، ۱۴۰۵ق.
۵۵. هیثمی، نورالدین علی بن ابوبکر، کشف الأستار عن زوائد البزار، تحقیق: حبیب الرحمن الأعظمی، مؤسسة الرسالة، بیروت، الطبعة الأولی، ۱۳۹۹هـ ق.

[Downloaded from pnmag.ir on 2026-11-24]